

Győr oktatásügye a kiegyezés időszakában

VARGA JÓZSEF

A 11. sz. első negyedétől kezdődően a 19. sz. közepéig a mindenkori helyi igényeknek és a központi előírásoknak megfelelően horizontálisan (a város térszerkezetéhez igazodó) és vertikálisan (egymásra épülő iskolastruktúra) is kellően tagozódott Győr város nevelési-oktatási intézményeinek hálózata. Így e megyeszékhely ennek alapján, valamint az iskoláztatás létszámadatai szerint is, igazi iskolavárosnak volt tekinthető már a kiegyezés időszakára. Ettől kezdődően sok esetben nem is törvényi kötelezettségeinek kívánt utólag eleget tenni Győr vezetése, amikor ezeknek az intézményeinek a számát és/vagy felszereltségét, struktúráját fejlesztette, hanem a helyi igények, különösen az ipar és a kereskedelem fejlődése által igényelt intézményfejlesztéseit igazította az új törvényekhez.

E munkámban a kiegyezés időszakának győri intézményeit vizsgálom korabeli dokumentumok alapján. Arra keresem a választ, milyen is volt az oktatásügy helyzete Győrben, mely intézményei álltak ekkor a nevelés és az oktatás szolgálatában, milyen körülmények között fogadta a város oktatásügye a kiegyezést, majd a népoktatásról szóló törvényt.

A kiegyezés időszakában Győr lakosságáról az alábbi számadatokat célszerű szem előtt tartani, és az intézményhálózatát ezen adatokat¹ is figyelembe véve elemezni. Jelenlévő, vagyis a Győrben lakó népesség száma 20 035 fő (ebből helybéli 16 473, idegen 3562). E felett számolhatunk még 424 fővel, akik ugyan győri illetékességűek, de átmenetileg (tanulmányaik, katonai szolgálatuk stb. miatt) nem a városban laktak. A lakosság életkor szerinti megoszlása az alábbi:

Életkor	1–5 év közötti	5–15 év közötti	15–20 év közötti	20–50 év közötti	50 év feletti
Fő	2020	3990	2608	8736	2681

E lakosok közül iskoláztatás szempontjából elsősorban az 5-15 év közötti gyermekek és a 15-20 év közötti ifjak veendőik számításba, de nem elhanyagolhatóak az iskoláskor előtti kisdedek sem, hiszen Győrben a vizsgált időszakban már óvodák is működtek. Mivel a nevelési és oktatási intézmények fenntartói közt az állam és a község² mellett kiemelkedő szerepet vállalt az egyház, vessünk egy pillantást a lakosok felekezeti szerinti megoszlására is:

¹ Az 1870. évi népszámlálás adatai alapján közli: Persz, 1874. 169-175. o.

² A község megnevezés alatt ekkor a mindenkori helyi képviselő-testületet kellett érteni.

katolikus		görögkeleti	'ágostai' evangélikus	'helvét' református	izraelita	angol metodista
római	görög					
14227	8	15	3087	966	1729	3

A lakosság igényei kielégítésére szolgáló, s az ekkor működő nevelési és oktatási intézmények számát fenntartók szerint az alábbi táblázatban foglalom össze:

A tanintézet neve	száma	A tanintézet			
		ebből			
		állami	községi	felekezeti	magán
Kisdédóvó	3	-	2	1	-
Elemi (AI-)	9	-	-	5	4
Főelemi	5	.	1	3	1
Alreáltanoda	1	.	1	-	-
Algimnázium	1	-	.	1	-
Tanítóképző	1	.	-	1	-
Főgimnázium	1	.	-	1	-
Felsőfokú int.	2	1	-	1	.
Összesen	23	1	4	13	5

Az óvodaügy, vagy ahogyan ekkor Győrben nevezték: a dedódák ügye Győrben már az 1840-es évek elején szóba került, s a város tanácsának engedélye alapján a kezdeményező Magvassy (Szammer) Mihály³ magánóvodát létesített 1842/43-ban a Belvárosban. Majd ennek fiókovodájaként nyílt meg Újvárosban a második óvoda az óvodaalapító fia, Pál vezetésével 1859-ben. Az intézményeket a város anyagilag jelentős mértékben támogatta, majd 1861-ben városi kezelésbe kerültek, tehát jellegük szerint „községi” óvodák lettek. A kiegyezés évében a belvárosit, amelyet a Bisinger-féle alapítványból finanszírozott a város, Magvassy vezette, a város házipénztárából fenntartott újvárosi óvodában pedig Bohár Pál tanító tevékenykedett.⁴ Felügyeletüket a város árva- és nevelésügyi választmánya látta el. Látogatásaik tapasztalatairól rendre beszámoltak, elismeréssel szólva munkájukról. Mind a két tanfőúr a győri tanítóképzőben szerezte a pedagógiai tudását, de „*a kisdedek nyelvét értvén az óvói hivatásnak*” is nagyon megfelelték, „*a kisgyermeket játszva [...] betűk ismertetésére, számolásra, erkölcsi mondókák és versekre, énekekre, s más szükséges, a gyermekek erejéhez képesti tanulmányokra megtanítván*”⁵ foglalkoztatták – jegyezte meg róluk Kövessy Ferenc óvodafelügyelő. 1867-ben azonban változás történt: a főleg balközép párt tagjaiból alakult Győr városi bizottmány átszervezte az árva- és nevelésügyi választmányt is, amelynek a tagjai már 1867 őszén részt vettek az ún. óvodai próbatéteken. Ezek a próbatétek egyébként nyilvánosak voltak, a helyi sajtó így adott hírt róluk: „*Az újvárosi kisdédóvo-*

³ Nem azonos a közsismert győri tanár, sportszervező Magvassy (Langer) Mihálllyal.

⁴ Sály, 2008. 111–135. o.

⁵ Győr Város Levéltára (a továbbiakban GYVL), Győr város tanácsának iratai 235/1862.sz. II. 1862/2.

dában folyó hó 13-án, azaz kedden délután fog az évi próbatét megtartatni, melyre Bohár Pál óvodai tanár, a szülöket és a népnevelés iránt érdekl viseltető emberbarátokat tisztelettel meghívja.”⁶ Majd néhány nap múlva ez jelent meg az újság hasábjain: „A belvárosi kisededóvodában folyó hó 20-án délutáni négy órakor gyermek-ünnep tartatik, mely ünnepre a résztvevő közönséget és szülöket, a fáradhatlan szorgalmú, és tapintatos kisededóvói növelő id. Magvassy Mihály úr tisztelettel meghívja. Hiszszük, hogy a nevelés iránt érdekl viseltető közönség, ép oly szellemi élvezetet fog ez ünnepélyen találni, milyet az újvárosi kisededóvodai próbatét nyújtott.”⁷ A szülök és a résztvevők többsége meglegedéssel nyugtázta a próbatéteken tapasztaltakat, még Zalka János püspök is elismerte az ott folyó munkát, áldását adta a gyermekekre, s négy árva gyermeknek 20-20 forintot adományozott. Az újságíró így lelkendezett a látottak után: „Hasztalan keresnénk mi a szavakat, melyekkel körül akarnánk írni a fáradhatlan szorgalmú tanár szabatos és tapintatos eljárását a kisededek körül, elég legyen egyszóval kimondanunk, hogy a próbatéten jelen volt szülök csakugyan örülhettek azoknak – a szavat tisztán kimondani is még alig tudó – kisededeiknek, kik ott öket versekkel, dalokkal, földrajz és történelem részletes adataival meglepték.”⁸ S a következő lapszámban még azt is megemlégték, hogy az óvodaalapító mellett fia, Pál, aki épp most fejezte be „felsőbb képezdei” tanulmányait, „atyjának vezetése mellett viszi az óvodabani oktatást, és pedig igen dicséretes és elismerést érdemlő módon”⁹

A fent említett választmány tagjai azonban azt állapították meg, hogy az iskolaihoz hasonló próbatétek a gyermekek életkori sajátosságaival ellenkeznek. Ezért javasolták az iskolás módszerek alkalmazásának, valamint a próbatéteknek beszüntetését. Csepny Pál, a választmány egyik tagja a sajtóban is megjelentette véleményét Kisededóvodánk hiányai címmel.¹⁰ Elismerte Magvassy tehetségét, jó szándékát, s hogy a kisgyermekek rajongásig szeretik, de kifogásolta, hogy az óvoda egy forgalmas és zajos út mellett van, felszereltsége hiányos. Kifogásolta, hogy igazi, fejlesztő játszás helyett eszközök hiányában „padokoni ugrálás, lötás-futás, egymással huzakodás” volt látható a teremben, az udvaron pedig, ugyancsak megfelelő játékok hiányában csak „a porban játszanak, s piszkítják magukat”. Megjegyezte, hogy nincs az óvodában „torna,” igaz, hogy „Magvassy úr a maga költségén szándékozik az óvoda udvaron a jövő tavasszal egy tornát felállítani, hol a szünórákban a kisededeken kívül mások is oktatást nyerhetnek”. Megfogalmazta azt is, hogy sajnos nincs az óvodának kertje, s – bár minden 50 gyermek után kellene egy személy, aki a kisebbekre (2–3 évesekre) vigyázna –, nincs ilyen nő „szolgáló”. S végül azt is megjegyezte, hogy „fizessük meg jól az eddig nyomorultul fizetett tanítókat,

⁶ Győri Közlöny, 1867. 64.255. augusztus 14.

⁷ Győri Közlöny, 1867.66.260. augusztus 18.

⁸ Győri Közlöny, 1867.67.266. augusztus 22.

⁹ Győri Közlöny, 1867.68.269. augusztus 25.

¹⁰ Győri Közlöny, 1867.76.302. szeptember 22.

s az üdvös s közhasznú eredmény biztosítva leend. [...] Nem kell szem elől téveszteni, hogy a kiseddóvoda nem csupán gyermek-óvó s őrző többé, hanem a szó szoros értelmében növelde.”

A történelekből úgy tűnik, a közvélemény és a város vezetése megszívlelte a fent is megfogalmazottakat, mert 1868 elején külön óvodai felügyelő bizottmányt alakítottak, amely az életkori sajátosságoknak megfelelő nevelési elveket fogalmazott meg, s tartott életben 1874-ig. Továbbá: felülvizsgálták Győr külső kerületei (Szabadhegy, Nádorváros, Újváros) óvodaszükségletét, majd javaslatot tettek újabb óvodák létrehozására. Az állandó pénzügyi bizottmány, bár elismerte ugyan ezek szükségességét, azonban anyagi okokra hivatkozva nem tudta támogatni az elképzelést.

Működött az elemzett korszakban egy egyházi fenntartású óvoda is Győr-Szigetben. Ennek léte Simor János győri püspöknek (később esztergomi érsek) volt köszönhető. Ő a jövedelme nagy részét a papnevelés, továbbá a világi hívek javára fordította. Ennek érdekében 1862-ben meghívta Győrbe a Szent Vincéről Nevezett Szatmári Irgalmas Nővéreket, nekik zárdát építtetett. A nővérek eleinte a város szegény és beteg lakóit gondozták, kórházat vezettek, majd óvodát, és 1865-től az ugyancsak a püspök által alapított leányiskolát is működtették. Ezért is írta rólok a helyi sajtó 1867 nyarán az alábbiakat: *„Múlt szerdán voltak Győr-Szigetben a Primás ő Herczegsége által alapított, és az irgalmas nénék kezelése alatt álló kétosztályú leány-iskolában és kiseddóvodában a próbatétek, melyeken ő méltósága megység Püspökünk és diszes vendégkoszorú jelen volt. A leánykák tanúsított előmenetele eléggé kitünteti a tanítónőknek – kik a betegek ápolásával is foglalkoznak – buzgólkodását és fáradhatlan munkálkodását. A Győr-szigetiek pedig gyermekeik ily előmenetelét tapasztalva, nem szűnnek meg az ég áldását lekönyörögni a nagylelkű alapítóra.”*¹¹

Az óvodai nevelés vonatkozásában a zsúfolt győri óvodákban is új módszerek, eszközök és új nézetek kezdtek terjedni a kiegyezést követően, nevezetesen a Fröbel-féle gyermekkertek. 1873-ban a Magyarországi Központi Fröbel Nőegylet felhívására létrejött a Győr városi és megyei Kiseddvédegyelet, amely 1874-ben Fröbel elvei szerint dolgozta ki egy „mintaóvoda” tervét. Ezt azonban az egylet csak 1878-ban tudta megvalósítani a Belvárosban. Közben (1875-ben) Winterl Antal győri plébános jóvoltából korszerű árvaház, leányiskola és Fröbel-féle gyermekkert is létesült a Nádorvárosban.

A bécsi kultuszminisztérium 1855. évi rendelete alapján kétféle elemi iskolatípus létezett: a négyosztályos főelemi (hétköznapi szóhasználatban elemi főtanoda) és a két- vagy háromosztályos alelemi (altanoda). 1858-tól kezdve ez utóbbiak is igyekeztek négyosztályossá válni. Győrben elsősorban a belváros iskolái voltak főelemiek, ahol az évfolyamonként szervezett osztályok mindegyikével külön tanító foglalkozott. A külső városrészek iskoláiban jobb esetben két-két évfolyam tanuló-

¹¹ Győri Közlöny, 1867. 57.231. július 18.

it oktatta egy-egy nevelő. De volt, ahol a fiúk és a lányok külön osztályt alkottak, azonban ezek mindegyikében együtt nevelkedett a négy évfolyam egy-egy tanító felügyelete alatt. Az egyes osztályok mai szemmel nézve hihetetlenül magas létszámmal működtek, egy tanító keze alá átlagosan 80-85 gyermek tartozott. Ez természetesen meghatározta a tanítási módszereket, és sok esetben az eredményeséget is. Az 1850-es évek végén, és az 1860-as évek elején öt főelemi működött a városban, közülük egy volt városi, három felekezeti fenntartású és egy volt magánintézet. Közülük a legnagyobb múltra visszatekintő a belvárosi rk. főelemi fiúiskola volt. Itt 1857-től Novák Ferenc kanonok igazgatása alatt négy tanár és egy hitoktató nevelte és oktatta a gyermekeket.¹² Az első osztályt nem egységes osztálynak tekintették, hanem a tanulók olvasásban elért eredménye szerint három külön csoportra osztották. Voltak „kezdők, I. felekezetűek – kisebb olvasók, II. felekezetűek – az olvasók”. Ugyancsak négy osztályos volt az orsolyiták leányiskolája, amelyben tanítói végzettséggel is rendelkező szerzetesnővérek tanították a lánykákat. Az első osztályban ők is megkülönböztették a ’kisebb olvasók’, a ’betűfogalók’ és a ’kezdők’ csoportját, s mindegyik csoporttal más-más nővér foglalkozott.¹³ Az első osztálybeliek tantárgyai az alábbiak voltak: „*Hittan és evangielum könnyű magyarázata, Ó szövetség, Erkölcstan rövid példákban, Olvasás elemei, Írás, betűképzés, szoba foglalás, Számítan elemei, Olvasó könyvből ki kérdezőtő magyarázat, Női munkák.*” Főelemi volt az evangélikusok belvárosi iskolája, amelyet Turcsányi János vezetett, s a helvét hitoktató mellett még további négy tanár tanított. Az izraelita közösség 1851-től működő 3 osztályos nyilvános iskoláját 1857-ben fejlesztették 4 évfolyamosra, amelyhez egy előkészítő osztály is csatlakozott. Viszont a 4 osztályos „tanoda 2 szakaszt képez”-ett: egyik a „figyermek osztály” 140 tanulóval, a másik a „leányosztály” 90 tanulóval. Dr. Popper Ármin igazgatása mellett 5 tanár, 2 tanárnő és 1 segédtanító alkotta a tantestületet. Jellegzetessége volt, hogy csupán az előkészítő és az első évfolyamon zajlott az oktatás magyar nyelven még 1867-ben is, a felsőbb évfolyamokon viszont németül.¹⁴ A magánintézetek közül a Zsalud Antónia által vezetett leányiskola volt főelemi. Négy önálló osztályában a tulajdonosnőn kívül négy jeles győri pedagógus (közülük hárman más intézményekben is tanítottak) és egy hitoktató tanította a lányokat.

Katolikus altanoda volt az Újváros városrészen az egytanítós (Kálóczi Imre) rk. iskola fiúknak és lányoknak vegyesen, ugyanígy tanított Nádorvárosban Bertl Antal, továbbá a Belvárosban a református iskolában Rajos Sándor. Ugyancsak altanodák voltak a Győr-Szigeten működő, és apácák által vezetett 2 osztályú lánytanoda, valamint a lányok számára Noisser Teréz, Holdházy Teréz, továbbá Damján Teréz által alapított magánintézetek. Különleges igényt elégített ki a Molnár Lipót és felesége által vezetett magán altanoda, ahol csupán az első évfolyamosokkal foglal-

¹² Új képes győri cím- és ügynaptár az 1857-dik évre. Győr, 1857.70-72. o.

¹³ Szabad Királyi Győr városa leány intézeteiben tanulók érdem sorozata. 1860. év második félévben.

¹⁴ Győri Közlöny, 1867.2.6. január 6.

koztak. Az altanodák sorába tartozott még Győr-Szabadhegyen a fiúkat és lányokat is befogadó egy osztályú protestáns elemi.

Különösen az ipar és a kereskedelem leendő szakembereinek felkészítése volt a célja a győri alreáltanoda felállításának. Ez az intézmény az egykori nomaiskola-együttesből fejlesztett városi elemi főtanoda 4. osztálya (a hajdan Révai Miklós által is vezetett, az ún. rajziskola) két évfolyamából került kialakításra úgy, hogy azt 1851/52-ben előbb 2 osztályú reáltanodává alakították, majd az 1852/3. tanév elején a harmadik osztályt is hozzá szervezve, mint 3 osztályú alreáltanoda folytatta működését. Helyileg 1867-ben a Megyeház utcában az ún. „régimegyeház” épületében volt elhelyezve, annak földszinti, penészes helyiségeiben. Itt egy kisebb teremben helyezték el a fizikai és természettani szereket, továbbá a vegytani laboratóriumot is. 1868/69-ben ezt az épületet lebontották, s helyére új, emeletes épületet húztak fel, ennek földszintjén, most már méltó körülmények közt kapott helyet az alreáltanoda.¹⁵ 1870-ben (az eddig hivatalosan katolikus jellege helyett) nyilvánossági jogot kapott, s a város a házipéntárából tartotta fenn. A magyar tannyelvű intézmény 7 tagból álló tanári karát a reáltanodai bizottságnak alárendelt igazgató (1864/65-ben Mayerhofer József, 1866/67-től Winterl Antal, 1872/73-tól pedig Klupák Nándor)¹⁶ irányította. Az itt tanulók száma a kiegyezés évében 86 volt. A korabeli sajtó véleménye szerint ez kevés. Mint azt az újságíró megfogalmazta: „*megütközéssel vettük, hogy a reáltanodában oly csekély számmal járatták gyermekeiket e város lakosai, különösen, hogy a 3-ik reál osztályban csak 16 ifjú volt beírva. A reáltudományok korunkban minden rangú és rendű állampolgárnak nélkülözhetlenek, főleg pedig iparosnak, kereskedőnek, ki csak ezek birtokába léphet ki a mindennapiasság porából és tarthat századunkban, melynek fő iránya a realismeretekre van intézve, jobb jövőre igényt*”.¹⁷ A tanulók létszáma a megelőző évek adataihoz képest valóban visszaesést mutatott, hiszen 1863/64-ben 99-en, 1864/65-ben 110-en tanultak az intézetben. A kiegyezést követő két tanévben még hasonlóan alakult a helyzet, mint 1867-ben, aztán megemelkedett a létszám: 1869/70-ben 96, 1870/71-ben 164, majd 1871/72-ben 173 fő. Az 1872/73. tanévtől az 1. évfolyamon már párhuzamos osztályt indítottak,¹⁸ s egy évtized múlva, 1882/83-ban, 204 növendék sajátította el itt a szükséges ismereteket. A nagy létszámugrásnak konkrét oka is volt: egyrészt a nyilvánossági jog megszerzése, másrészt pedig az, hogy a VKM és a város között létrejött szerződés értelmében 1873/74-től az alreáltanodát főreáltanodává fejlesztették. A helyi sajtó is több alkalommal felhívta az iparosok figyelmét arra, hogy „*ne mulasszák el gyermekeik nevelésén ez alkalmat megragadni, és [...] részeltessék gyermekeiket a reáloktatásban, mert értelmes iparosnak a 19-ik szá-*

¹⁵ Antaliné <http://www.gyoriszalon.hu>

¹⁶ Szabad Királyi Győr Városi Alreáltanoda ifjúságának érdemsorozata az 1869/70-diki tanév végén. 1870.

¹⁷ Győri Közlöny, 1867. 62.247., augusztus 4.

¹⁸ A Győr Városi Nyilvános Alreáltanoda Értesítője az 1872/73-diki tanév végén. Győr, 1873.

zad második felében nélkülözhetlen kellék arra, hogy a nagy világverseny árja által el ne sodortassék”. S, hogy mik is voltak ezek az ismeretek, azt jól szemlélteti az alreáltanoda 1867/68. évi órarendjében szereplő rendes és rendkívüli tárgyak sora. Mindhárom évfolyamon szerepelt az erkölcsi viselet, fegyelem, szorgalom, hit-tan, magyar nyelv, német nyelv, földirat (földrajz) és történelem, számtan, mértan és mértani rajz, szépírás, az első évfolyamon természetrajz és természettan, a 2. és 3. évfolyamon szabadkézi rajz, s a 3. évfolyamon a számtanhoz csatlakozott a váltoismeret és a könyvvitel. Rendkívüli, nem kötelező tárgyként mindegyik évfolyamon felvehették a latin nyelv és/vagy a francia nyelv tárgyat is.

A kiegyezés évében az evangélikus gyülekezet fenntartásában működött Győrben egy al gimnázium. Ennek története egészen a II. József-féle türelmi rendeletet (1781) követő évekig, 1783 novemberéig vezethető vissza, amikor is az ágost. evang. gyülekezet újjáalakulásával egy időben az elemi iskola mellett ún. latin iskolát is indítottak egy tanárral. 1790/91-ben egy második tanárt is az oktatás szolgálatába állítva, megalakult az al gimnázium, melyhez 1795-ben alapítványi pénzből tápintézet, vagyis „conviktus” is létesült. Ebben, az 1867. évben, 8 szegény tanuló kapott ellátást.

Mindvégig törekedtek arra, hogy itt kiváló tanárok tanítsanak. Említésre érdemes például az 1800-as évek közepéről a közismert Péterfy Sándor, aki már 1860 januárjától júniusáig kiegészítőként tanított ebben az intézményben, majd 1862-1865 között ugyancsak az al gimnázium hírét öregbítette. Az iskola értékrendszerére jellemző adalék, miszerint 1851-56 között azért szünetelt a működése, mivel az iskola tanítói nem voltak hajlandók német nyelven tanítani. 1856 után ismét sok diákot vonzó, eredményes oktatás folyt. Az intézet népességét jelentősen növelték a „felső vidékekről” magyar nyelv tanulása céljából ide érkező német, és különösen a tótajkú tanulók. Véleményük szerint Győrött a magyar nyelvet sokkal szebb és tisztább kiejtéssel beszélték, mint sok más helyen, ezért Győr számukra vonzó volt. E kis intézet ezáltal a magyarosodásra jelentős hatással volt. A kiegyezés körüli években a tanulók száma ismét csökkent, s a négy évfolyamon ötéves átlagot tekintve 60-65 fő tanult. Az al gimnázium rendelkezett egy 253 kötetes saját kiskönyvtárral, továbbá egy 170 darabos s természetrajzi gyűjteménnyel is. 1867 augusztusának végén ez a hirdetés jelent meg a helyi sajtóban: „Az érdekelteknek a győri ág. evang. tanoda igazgatósága részéről jelentetik, miszerint ezen intézetben mind az al gymnasiumi, mind a néptanodai osztályokra, úgy a növeldére nézve is az 1867/8. új tanév jövő szept. havával nyílik meg. Nevezetesen az ünnepélyes megnyitás isteni tisztelettel szept. 3-án tartatik meg.”¹⁹ Célkitűzése szerint az al gimnáziumi tagozat fő gimnáziummá szeretett volna fejlődni, de a felvidéki tanulók létszámának megcsappanása miatt erre egyre kevesebb esélye lett, valamint az 1867 után életbe lépett újabb törvények – különösen középiskolákban alkalmazott tanárok köte-

¹⁹ Győri Közlöny, 1867.69.275. augusztus 29.

lező létszámát is előíró 1883. évi XXX. törvény – előírásait a gyülekezet anyagiak miatt nem tudta vállalni, így az intézet 1884-ben megszűnt, és a soproni evangélikus főgimnáziumba olvadt.

Az 1778-ban létesített normaiskola-együttes tanítóképző tagozatának továbbfejlesztése még 1847-ben megtörtént. Az ezt követő időkben felállított két évfolyamos Mesterképző Intézet működött Győrben a megyéspüspök fenntartásában és a vallásalap támogatásával. Az itt zajló tanítóképzés terén nem sok változás történt az 1850-es években. Az 1851-es és az 1856-os, a képzés korszerűsítésére törekvő rendelkezések előremutató eleme is csupán a mesterjelöltek gyakorlati képzésének bevezetése, majd a Bestimmung²⁰ alapján a felvételhez szükséges előképzettség és a képesítővizsgálatok előírása volt. Az intézményben csak fiúk tanulhattak. Az 1860-as években az alábbi tárgyakból vizsgáztatták, s értékelték-minősítették a „prepákat”:²¹ Vallási tárgyakból, nevelés- és tanítástudományból, magyar tanítási nyelvből (ezen belül külön olvasásból, nyelvtanból, helyesírásból és fogalmazásból), német nyelvből, számtanból, szép- és folyóírásból, rajz- és mértanból, egyházi énekből, orgonálásból és gazdaságból. S bár csupán fiúk tanulhattak a képezdében, az intézet fogadta mindazokat a tanítójelölteket is (civil nőket és apácákat) vizsgára, akik esetleg magánúton készültek tanítói hivatásukra.²² 1867-ben a képesítővizsgálatok – mint azt a korabeli sajtóhíradásból is tudhatjuk²³ –, az alábbiak szerint zajlottak az intézményben: július 22-én és 23-án voltak az írásbeli vizsgák, 25-én és 26-án pedig a szóbelire került sor.

Az 1868. évi XXXVIII. tv.-t követően a Winterl Antal igazgatása alatt álló tanítóképző élete is megváltozott. Zalka János püspök a képezdét a törvény szellemében fokozatosan és nagy odafigyeléssel korszerűsítette: már az 1869/70. tanévben az új első évfolyamon az új óraterveknek megfelelő tárgyakat iktatták az órarendbe, a második évfolyamot ekkor átmeneti osztálynak tekintették, s az újonnan előírt tárgyakat pótlólag tanították, továbbá a képesítő vizsga előtt a növendékeket egy vagy két év gyakorlatra küldték. A kiteljesedés az 1872/73. évben történt, amikor is a három évfolyamossá vált képző a püspök által felújított káptalandombi épületbe költözött. A képzési idő ezt követően mintegy húsz éven át 3 év maradt, ez idő alatt is részesültek a tanítójelöltek gyakorlati képzésben a belvárosi 6 osztályú elemi fiúiskolában, a tornagyakorlatok a város tornatermében zajlottak, a kertészeti gyakorlatokat pedig Révfaluban végezték. Ezt követően a jelöltek 1, illetve 2 év gyakorlatban eltöltött idő után tehettek képesítő vizsgát.²⁴

²⁰ Az 1856. január 20-án megjelent Bestimmung für die katholischen Präparanden-Curse Lehrerbildungs Anstalten in Ungarn c. hivatalos állami rendelkezés a tanítóképző intézetek újjászervezéséről.

²¹ A mesterképző (Scola Praeparandorum) elnevezésből a képezdében tanulók megnevezése.

²² Kovátsné, 2008. 35. o.

²³ Győri Közlöny, 1867.56.223. július 14.

²⁴ Kovátsné, 2008. 36-38. o.

Győr egyik legnagyobb múltra visszatekintő oktatási intézménye az 1860-as évek derekán a főgimnázium volt. Elődjét az 1626-ban Dallos Miklós püspök által ide hívott jezsuiták alapították, majd a rend feloszlata (1773) utáni zavaros éveket követően 1801/1802-től a gimnáziumot a Szent Benedek rend vette át és 1850-ig mint 6 osztályos gimnázium működött. Ekkor az egykori Királyi Akadémia bölcsészeti tagozatát hozzá kapcsolva 8 osztályos főgimnáziummá fejlődött,²⁵ s a kiegyezés időszakában is mint ilyen működött. Ebben az intézményben is csak fiútanulók voltak, létszámuk az 1860-as és 1870-es éves években átlagban 450 és 500 között változott, az 1867/68. tanévben 528 diákot nevelt-oktatott a 13 tanár.²⁶ A főgimnázium igazgatója a kiegyezés éveiben Szabó Ottmár, akinek a vezetése alatt a bencés rend 13 szerzetesánára nevelte és oktatta az ifjakat. S, hogy betekintést nyerjünk abba, milyen tárgyakat és milyen sikerrel tanultak a főgimnázium tanulói, példaként nézzük meg csupán az 1867/68. tanév 8. évfolyamának tantárgyait és az érdemsorozatból kigyűjthető eredményeiket. Rendes tantárgyaik: hittan, latin nyelv, görög nyelv, német nyelv, magyar nyelv, történelem, mennyiségtan, természettan, bölcsészettan. Ezen kívül minősítették a tanulókat erkölcsi viseletből, figyelemből, valamint szorgalomból. Az évfolyamon 43 diák végzett, közülük 8 volt kitűnő, 3 jeles, I. rendű pedig 11, a II. rendűek száma 18, III. rendű 2, és a próbatét alól kimaradt 1 fő. A rendes tárgyak mellett valamennyi évfolyamon választhattak a diákok rendkívüli tárgyakat is, ilyenek voltak ezekben az években a francia nyelv, olasz nyelv, szépírás, gyorsírás, ütenyírás²⁷, rajz, ének. A kiegyezés évében ezen 308 fő vett részt.

Itt, a főgimnáziumnál jegyzem meg, hogy a Helytartótanács 1863. évi 10097. sz. rendelete értelmében valamennyi középtanodánál az alábbi minősítő fokozatokat alkalmazták. Az erkölcsi viselet területén: példás, dicséretes, törvényszerű, kevésbé törvényszerű, nem törvényszerű (illetve ezek latin nyelvi változatai: *exemplares*, *laudabiles*, *legibus convenientes*, *minus convenientes*, *non convenientes*). A figyelem területének minősítése: feszült, kellő, változó, szórakozott (ezek latin megfelelői: *intensa*, *debita*, *varians*, *distrakta*). A szorgalom értékelésénél az alábbi kategóriákat alkalmazták: ernyedetlen, kellő, hanyatló, csekély, semmi (latin megfelelőik: *indefessum*, *debitum*, *remittens*, *exiguum*, *nullum*). A tanulmányi előmenetelnél pedig ezek a kategóriák álltak rendelkezésre: kitűnő, jeles, jó, elégséges, elégtelen, rossz (latin nyelven: *praecellens*, *laudabilis* vel *eminens*, *bonus*, *sufficiens*, *non sufficiens*, *malus*).²⁸ Ez utóbbi téren a kitűnő és a jeles előmenetelűek számítottak eminensnek. Érdeemes azt is figyelembe venni, hogy a kiegyezésig az egyes tanulókat külön-külön tantárgyanként minősítették a fenti kategóriák alkalmazásával, ettől kezdődően az egyes tantárgyak helyett csupán a tanulmányi előmenetel-

²⁵ Tell, 1908. 2. 18-22.o.

²⁶ Szabó, 1868. 2-11. o.

²⁷ Ütenyírásnak a diktálás utáni írást nevezték.

²⁸ Uo. 17. o.

tel átfogó minősítése szerepelt az évente kiadott „Érdemsorozat”-okban (1870-től „Értesítvény”-ekben). A rendkívüli tárgyak minősítése is megváltozott: 1868-ig a négy írásos fokozatot alkalmazták (kitűnő, jeles, jó, elégséges), ezt követően pedig számjegyeket (1; 2; 3; 4).

A bencés rendhez tartozó tanárok mellett egy-egy civil tanár is szerepelt a tanterületben, többnyire az ének, a rajz, a tornászat, vagy valamelyik rendkívüli tárgy oktatására alkalmazták őket. Alkalmazásukkor minden esetben Győr meghatározó pedagógus személyiségei közül választottak. Példaként említem Fruhman Antal reáltanárt, a rajz rendkívüli tanárát, Cedzidlowsky Jakab reáltanárt, a francia rendkívüli és a tornászat rendes tanárát, vagy Fieba Józsefet, az olasz nyelv rendkívüli tanárát.

Külön említésre méltó, hogy ekkor a főgimnázium gazdag (közel 10 000 kötetes) tanári és (3500 kötetes) ifjúsági könyvtárral is rendelkezett, továbbá a még Rómer Flóris által megalapozott természettudományi múzeumában a gimnáziumi oktatás igényeit jóval meghaladó állattani, növénytani és közzettani gyűjteménnyel is. Élénk tudományos tevékenység folyt a diákság körében az 1860-as évek elejétől működő önképzőkörben. S, hogy a valláserkölcson alapuló élet, s a tudományosság mellett a hazafias nevelés is jelentős szerepet játszott a főgimnázium nevelőmunkájában, arra bizonyítékként álljon itt az alábbi, 1867. október 10. napján megjelent rövid újsághír. Miután október 3-4-5. napján megtörténtek a beíratások az új tanévre,²⁹ s október 6-án lezajlott az ünnepélyes *Veni Sancte*, nevezetes eseményről tudósított a helyi lap: „*Folyó hó 7-én reggeli 8 órakor az aradi vértanukért a Szent Benedek-rendűek templomában a volt honvédek ünnepélyes gyászmisét mondtak, melyen daczára annak, hogy erről igen keveseknek volt tudomásuk, a tanoncok mellett különösen a volt honvédek közül számosan jelen voltak.*”³⁰

Győr iskolaügye történetében a felsőfokú oktatást két intézmény képviselte: egyik a papnevelést, a másik a jogászképzést szolgálta. Ez utóbbi intézménye a Királyi Jogakadémia volt, mely 1850-ben megszűnt. A papnevelés története egészen a 13. századi káptalani iskoláig nyúlik vissza, a Papnevelő Intézetet 1627-ben Dallos Miklós győri püspök alapította. 1684-ben Széchényi György püspök Egyházmegyei Szemináriumot hozott létre, azonban a leendő papok teológiai képzését az idők során változatos helyszíneken (Győr, Bécs, Pozsony, Nagyszombat, Róma) jezsuita, bencés, domonkos szerzetes tanárok végezték. Nagy lépés volt az, amikor Sinzendorf Fülöp püspök a szeminárium épülete bővítésével 1732-ben kialakította a Hittudományi Főiskolát. Miután II. Lipót 1790-ben az ún. „generalis seminariuumokat” feloszlatta, a győri papnövelde hallgatóit a megyebeli tudós papok helyben oktatták. (Ettől kezdve az intézmény hivatalos elnevezése Győri Püspöki Hittudományi Főiskola lett.) A kiegyezés időszakában is itt az ekkor kialakított szerveze-

²⁹ Győri Közlöny, 1867.76.307. szeptember 22.

³⁰ Győri Közlöny, 1867.81.323. október 10.

ti keretek közt, s változatlan célkitűzéssel folyt az oktatás, csupán a képzés során használt tankönyvekben történt változás, tekintettel a tudományok haladására. Az 1867-től Győrbe került Zalka János püspök új tárgyként elrendelte a magyar közjog alapvonalai és a népiskolai oktatás módszertana tanítását is. Ez a győri papnövelde, másként „püspöki lyceum”, a megyés püspök által a győri káptalan tagjai közül kinevezett prodirector igazgatása alatt állt. E tisztelet 1850-61 között Deáky Zsigmond, 1865-70 között pedig Zerpák János töltötte be. 1867-ben a rektor mellett még további négy tanár működött az intézményben, s a növendékek száma ebben az évtizedben évente 40-45 között váltakozott. „*A növendékek nevelésének elsőrendű célja Isten dicsőssége és a lelkek üdvössége levén – mindenekelőtt az erények gyakorlása, a tudományok elsajátítása, az egyházi ténykedések megismerése alkotja a szeminárium legfontosabb feladatát.*”³¹ S bár nem felsőfokú intézményként működött, de fenti, a Káptalandombon lévő Hittudományi Főiskolával (melyet a köznyelv „öreg szemináriumnak” vagy „nagyszemináriumnak” nevezett), szoros kapcsolatban állt a Simor János püspök által 1857-ben alapított kisebb papnövelde, az ún. „kisszeminárium”. Ez nem messze a nagyszemináriumtól, a bencések főgimnáziumával szemközti „Apátúr-ház”-ban került elhelyezésre. Növendékei (az 1860-as, 1870-es években évente átlag 50-60 fő) a bencés főgimnázium 5., 6., 7., és 8. osztályának azon diákjai voltak, akik papi pályára készültek. Ők érettségi után léphetek át a nagyszemináriumba.

Az előbbieken már említésre került, hogy az egykori győri Királyi Akadémia³² 1850-ben megszűnt, emiatt Győr sokáig érezte magát a szabadságharc utáni megtorlás áldozatának. S bár a város vezetése, továbbá a megye és a szomszéd megyék is törekedtek az akadémia visszaállítására, e vonatkozásban a bencés főgimnázium igazgatója, Szabó Ottmár (István) szerepét emelem ki, aki – érezve, hogy a politika ehhez kedvező irányban változott –, Emlékirat a győri jogakadémia visszaállítására ügyében című írásával már 1860-ban Győr vezetéséhez fordult.³³ Emlékiratában fölkérte Győr város községtanácsát, hogy „*atyai gondoskodását szerény indítványával, illetőleg alázatos kérelmével igénybe vegye, s a jogakadémiának megnyitását eszközölni szíveskedjék.*”³⁴ A sajtóban is megjelentetett Emlékirat nyomán megindult a gépezet, széles támogató mozgalom eredményeként a város „felségfelterjesztést” és küldöttséget indított, de a helytartótanács 1862-ben még elvetette a kérésüket. Sikertelen próbálkozások után maga Simor János győri püspök vette kezébe az ügyet, s felkereste az uralkodót, aki ígéretet tett a jogakadémia visszaállítására. Mozgásba jött a megye tisztkara is, s ugyan a város (véltetően anyagi megfontolásból) több évig halogatta az ügyet, ódzkodott a megfelelő helyszín biz-

³¹ Bedy, 1939. 193. o.

³² In: Regina Scientiarum Academia Jurium et Philosophiae anni utriusque auditores Juxta facto sin Litterarum studiis et bonis moribus progressus, in Classes redacti anno scolastico 1840/41. Győr, 1841.

³³ Horváth, 1998. 23. o.

³⁴ Győri Közlöny, 1860. 87.346; október 28., 88.349. november 1.

tosításától, Kautz Gusztáv vármegyei főjegyző közbenjárására és szorgalmazására ismét Simor János (aki időközben esztergomi érsek lett) lépett.³⁵ Ennek eredményeként 1867 májusában az uralkodó elhatározta az akadémia visszaállítását, amiről Simor érsek az alábbi táviratot küldte Győrbe Kautz Gusztáv jogtudornak, a helyi lap kiadó-szerkesztőjének: „*Ő császári királyi Apostoli Felsége a győri jogacademia helyreállítását május hó14-én legkegyelmesebben elhatározni méltóztatott. Kérem ezt a kedves győriekkel tudatni.*”³⁶ Ettől kezdődően a helyi sajtó szinte naponta beszámolt arról, miként ismerte el a város közgyűlése, hogy feladatának tekinti a megfelelő épület biztosítását, majd miképpen kérte fel az országgyűlési képviselőt, hogy szerezzen a megvalósításhoz központi támogatást, aztán azt a reményt, hogy talán nem is csupán az első évfolyam indulhat. Olvashatunk arról a díszküldöttségről, melyet Kozma Imre polgármester vezetett a minisztériumba és a primáshoz, hogy köszönetüket fejezzék ki, majd augusztusban már arról, hogy nem nagyon van remény rá, hogy az – első évfolyammal induló – akadémia számára megfelelő helyet alakítsanak ki. Aztán augusztus végén jött a jó hír: „*A folyó hó 19-én [...] tartott városi közgyűlésnek első tárgyát megyés Püspök úr ő méltóságának a város közönségéhez intézett levele képezé, melynek kapcsán a város szellemi és anyagi jóllétét szíven hordó lelkes főpásztor 1000 ftot küld [...] a visszaállítatni rendelt királyi jogakadémia helyiségének minél czélszerűbb elkészítésére.*”³⁷ Végül is október 3-án megtörtént az ünnepélyes nyitás, október 6-án pedig megtartották az első előadásokat. Az első félévben az alábbi tárgyak szerepeltek: jog- és államtudományok enciklopédiája és észjog, magyar állam- és jogtörténelem, római jog és történelem. A második félév tárgyai: észjog, római jog, magyar közjog. E kötelező tárgyak mellett szerepelt még törvényszéki orvostan, állami számvitel, s a második szemesztertől az esküdtszék intézménye (történeti és összehasonlító módszerrel).

Az akadémia új épülete 1869-re készült el. 1874-ben központi utasításra (Szabályzat a jogtanodák új szervezéséről, 1874. május 4.) a jogakadémiát 4 évfolyamosra szervezték, új tanrendszer lépett életbe, így a jogakadémia négyévi tanfolyammal ellátott teljes jog- és államtudományi karrá szerveződött, a jogi doktorrá avatás és a magántanárrá képesítés joga nélkül.³⁸ A képzés és az ezt záró alapvizsgák, valamint az államvizsgák a mindenkori előírások szerint zajlottak.³⁹ Az intézmény az 1870-es években elérte virágkorát, amikor félévenként átlagosan 100 hallgatója volt. Az itt tanítók magas képzettsége, oktatói és szakirodalmi tevékenysége az intézetet a fejlődés magas fokára emelte. Azonban 1880-tól rohamosan csökkent a hallgatói létszám.⁴⁰ Elterjedt az a hír, hogy az állam megszünteti az intézményt,

³⁵ Németh, 1904. 214. o.

³⁶ Győri Közlöny, 1867. 39.153. május 16.

³⁷ Győri Közlöny, 1867. 67.266. augusztus 22.

³⁸ Németh, 1904. 20. o.

³⁹ 1883. évi módosító szabályzat, 1889. évi XXVI. tc.

⁴⁰ Hammer, 1936. 89-94. o.

és ez tovább gerjesztette a létszámcsökkenést. 1889-től már nem tudott 1. évfolyamot indítani, s megszűnt a felső határozat a fokozatos megszüntetéséről. Az utolsó, az 1891/92. tanévben már csak 3 hallgatója volt, s ezzel megszűnt az akadémia.

A népoktatásról szóló 1868. évi tv. 35. pontja értelmében a népiskolák fenntartására a községek útján évente beszédett összeg 5%-át fordította Győr is. De sok vita volt a kegyurasági jogok és terhek, a hitfelekezeti segélyek, az iskolák igazgatása és felügyelete körül. Mindezekben némileg segítette, hogy a VKM az Esztergom–Komárom–Győr megyékből összevontan kialakított népiskolai tankerület élére 1869-ben kinevezte Környei János királyi tanácsost főtanfelügyelői minőségben, akit Hiloczy Béla, majd 1871-ben Vargyas Endre követett. Az Eötvös-féle törvény, valamint az ennek megvalósításán kitartóan fáradozó Vargyas tevékenységének hatására jelentős változás állt be Győr oktatásügyében mind a tankötelezettség végrehajtása, mind pedig az iskolastruktúra gazdagodása terén.⁴¹

A mindennapi iskolába járásra kötelezett (6-12 éves) gyermekek (2831 fő) iskoláztatására az alábbi elemi tanodák álltak rendelkezésre már 1873-ban: a Belvárosban a 6 osztályú rk. fiú elemi és az Orsolyita szerzetesnővérek rk. leány elemije; Nádorvárosban a rk. felekezeti fiú elemi és a Jézus Szent Szívéről nevezett apáca szüzek rk. leány elemije; Újvárosban a rk. „fitanoda,” a rk. felekezeti leányiskola (1861-től vált ketté a fiúk és lányok oktatása 4-4 tanítóval, új épületük a katolikus autonómia tulajdona); az ágostai evang. felekezeti elemi fiúknak és lányoknak (1878-ban a fiúiskola különvált a lányokétól, s a konvent épületében elhelyezett intézmények mindegyike modern eszközökkel felszerelt 6 osztályú iskola lett); a helvét hitvallású felekezeti iskola fiúknak és lányoknak; az egyesült győri és Győr-szigeti izraelita tanoda fiúknak és lányoknak előkészítő fiúosztállyal és 2 évf. ipartanodával; Szabadhegyen egy rk. 2 tanítós, egy ágostai evang. (egytanítós) és egy helvét hitvallású (egytanítós) felekezeti iskola fiúknak és lányoknak; Győr-Szigeten egy rk. fiúiskola, egy rk. leányiskola és egy izr. orthodox felekezeti elemi. Továbbá volt 3 elemi magán tanintézet lányok részére: Zsalud Antónia, Petz Vilma és Svécsey (Sveczenyi) Janka magániskolája.

A községi és a felekezeti iskolákba 2175 gyermek járt; magánintézetben tanult vagy házi oktatásban részesült 366 lány. Az ismétlőiskolába kötelezettek száma 1113 volt, közülük járt 439 gyermek, és középtanodában tanult 118 fő. Vagyis a mindennapos iskolába járás vonatkozásban a kötelezettek 94,96%-a, ismétlődően 39,9%-a ténylegesen járt iskolába. Őket 61 tanító várta (57 rendes és 7 segédtanító) a 48 tanteremben. A tanítók valamennyien „tanképesítettek” voltak, csupán a segédtanítók közt található 2-3 olyan személyt, akinek még nem volt tanítói képesítése. Ami pedig az iskolákra fordítandó adóbevételek 5%-át jelenti, Győr az elemi iskolákra az 1873. évben az előírt helyett 12,3%-ot fordított. Meg is jegyezte a tanfelügyelő: „*Ha tehát még pótoltnak az egyes iskoláknál megjelölt hiányok,*

⁴¹ Vargyas, 1874.

*Győr város az elemi oktatás terén oly hazafias tettet visz végbe, melynek nyomán Győr város az elemi műveltségi fokozatra nézve a városok közt az első sorába küzd fel magát.*⁴²

Felhasznált Irodalom

- Bedy Vince (1937): *A győregyházmegyei papnevelés története*. Győr.
- Csepy Pál (1867): *Kisdedővodánk hiányai*. In: Győri Közlöny, 76.302.
- Hammer Gyula (1936): *Győr városföldrajzi tanulmány*. Győr.
- Horváth József (1998): *A győri jogakadémia és jogi oktatás (1754 és 1892 között)*. In: Bana József (szerk.): *Győri tanulmányok*, 18-25. o.
- Kautz Gusztáv (1874): *Terület és igazgatás*. In: Kruesz Krizosztom: *Győrmegye és a város egyetemes leírása*. Győr.
- Kautz Gusztáv (1874): *Tanügy*. In: Kruesz Krizosztom: *Győrmegye és a város egyetemes leírása*. Győr, 211–221. o.
- Kovátsné Németh Mária (2008): *Győri tanítóképzés 1778–2008*. Győr.
- Kruesz Krizosztom (1874): *Győr megye és város egyetemes leírása*. Győr.
- Méry Etel (1867): *Tanügyi mozzanatok Győrött. – Átmenet az új tantervhez*. In: Győri Közlöny, 1867. október 10. 322-323. o.
- Németh Ambrus (1894–1904): *A győri Királyi Tudomány-Akadémia története I-III*. Győr.
- Persz Adolf (1874): *Néprajzi ismertetés. A népesség számviszonyai*. In: Kruesz Krizosztom: *Győrmegye és a város egyetemes leírása*. Győr. 164-182. o.
- Sáry István (2008): *Győr város óvodái a 19. században*. In: Bana József – Borbély János – Néma Sándor (szerk.): *Sáry István „A városszépítő”*. Győr.
- Szabad Királyi Győr Városi Alreál-tanoda ifjúságának érdemsorozata az 1869/70-diki tanév végén*. Győr, 1870.
- Szabó Ottmár (1868): *A Pannonhegyi Szent Benedek Rend Győri Főgimnáziuma Ifjúságának Érdemsorozata az 1867/68-diki tanév második félévében*.
- Tell Atanáz (1908): *Közoktatástügy*. In: Borovszky Samu: *Magyarország vármegyéi és városai*. Győr vármegye. 218-220. o.
- Vargyas Endre (1874): *Győrmegye tanügyi állapota 1873-ban*. In: *Szabad Polgár*. III.10-14. o.

Egyéb források:

- Győr Városi Nyilvános Alreál-tanoda Értesítője az 1872/3-diki tanév végén. Győr, 1873. In: *Regina Scientiarum Academia Jurium et Philosophiae anni utriusque auditores Juxta factos in Literarum studiis et bonis moribus progressus*, in *Classes redacti anno scolastico*, 1840/41. Győr, 1841. Győri Közlöny, 1860. október 28.
- Győri Közlöny, 1860. november 1.
- Győri Közlöny, 1867. május 16.
- Győri Közlöny, 1867. július 14.
- Győri Közlöny, 1867. július 18.
- Győri Közlöny, 1867. augusztus 2.

⁴² Megj.: Ez idáig a megfelelő mutatókat alkalmazva „műveltségi fokozat” tekintetében a 128 város közt Győr a 17. volt.

Győri Közlöny, 1867. augusztus 4.

Győri Közlöny, 1867. augusztus 14.

Győri Közlöny, 1867. augusztus 18.

Győri Közlöny, 1867. augusztus 22.

Győri Közlöny, 1867. augusztus 25.

Győri Közlöny, 1867. augusztus 29.

Győri Közlöny, 1867. szeptember 22.

Győri Közlöny, 1867. szeptember 26.

Győri Közlöny, 1867. október 10.

Antalíné Hujber Szilvia: *A Győri Nemzeti Rajziskolától a Győri Magyar Királyi Főreáliskoláig. Város-történeti puzzle 87. rész.* In: <http://www.gyorisalon.hu/news/8332/66/A-Gy%C5%91ri-Nemzeti-Rajziskol%C3%A1t%C3%B3l-a-Gy%C5%91ri-Magyar-Kir%C3%A1lyi-%C3%81llami-F%C5%91re%C3%A1liskol%C3%A1ig> (letöltés dátuma: 2018. július 2.)